

MİMARLIK DÜŞÜNMEK
İÇİN VERİMLİ ARIZALAR

UĞUR TANYELİ

UĞUR TANYELİ

1952 yılında Ankara’da doğdu. 1976 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nden mezun olduktan sonra 1985 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde doktora yaptı. 1992 yılında doçent, 1998 yılında profesörlük unvanı aldı. Yedi üniversitede kadrolu olarak çalıştı. Üç üniversitede dekanlık görevi üstlendi. Hâlen İstinye Üniversitesi’nde çalışmalarına devam etmektedir. Kaleme aldığı çok sayıda çalışmada, Osmanlı-Türkiye modernliğini mekânsal ve toplumsal açıdan irdelemiştir.

Başlıca eserleri: *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak* (2004), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar* (A. Yücel ile birlikte, 2007), *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000* (2007), *Sınırşımı Metinleri: Osmanlı Mekânının Peşinde* (2015), *Yıkarak Yapmak, Mütereddit Modernler: Türkiye’de ve Dünyada Mimar İdeologlar*, *Mimar Sinan: Tarihsel ve Muhayyel* (2020), *Korku Metropolü İstanbul: 18. Yüzyıldan Bugüne* (2022). *Korku Metropolü: 18. Yüzyıldan Bugüne* (2022), *Rüya, İnşa İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri* (2022).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 15

GİRİŞ

MİMARLIKTA ARIZA NEDİR? 17

SİSTEMİK ARIZALAR

○

KISA BİR SİSTEMİK ARIZALAR TARİHÇESİ: 29
18. YÜZYILDAN BU YANA

A.

TARİHSELLİĞİN VE TARİHSELCLİLİĞİN İNŞASI 31

B.

MİMARLIĞIN ULUSLARÜSTÜ HÂLE GELİŞİ 48

C.

MÜHENDİSLİĞİN VE HESAPLAMALI PRATİKLERİN DOĞUŞU 68

ASİSTEMİK ARIZALAR

1

ANLAM KİTLİĞİ 89

2

ÇATIŞMA VE ROL ÇATIŞMASI 106

3		
İHLAL: BİR ESTETİK VE TEKNİK POLİTİKA OLARAK	115	
4		
MİMARLIĞIN KİTABI VE KİTABIN MİMARİSİ	131	
5		
KİTSCH: KARŞI-ESTETİK YA DA NE?	193	
6		
KRİZ	217	
7		
MİZAH	245	
8		
RASTLANTISALLIK VE DEĞİŞİM	262	
9		
TEKNO-ESTETİK: MİMETİK VE NONMİMETİK OLARAK TEKNİĞİN TEMSİLİ	279	
10		
YURTSUZLUK VE ÇOĞUL VATANLILIK: BİR İMKÂN OLARAK	319	
11		
SONSÖZ: MİMARLIK BİLGİ ALANININ YA DA ARIZALARLA ÇALIŞAN BİR SİSTEMİN SINIRLARI	335	
KAYNAKÇA	371	
DİZİN	402	

GÖRSEL LİSTESİ

GÖRSEL No	GÖRSEL AÇIKLAMASI	SAYFA No
01	Cima de Conegliano, “Aziz Marcus’un dilenci Arianus’u iyileştirmesi” (1497-99).	33
02	William Hogarth, “David Garrick III. Richard rolünde” (1745).	34
03	Giorgio Vasari, <i>Le vite de’ piu eccellenti pittori, scultori e architettori</i> .	35
04	Karl Popper, <i>Poverty of Historicism</i> .	38
05	Philip Johnson ve Henry Russell Hitchcock, <i>The International Style: Architecture Since 1922</i> .	45
06	Rusya’da Petro Baroğu: Petersburg yakınında Peterhof Sarayı.	56
07	Çin Baroğu: Pekin’de Eski Yazlık Saray (Yuanmingyuan). Dönem gravürü.	57
08	Osmanlı Baroğu: Eyüp’te Mihrişah Valide Sultan Sebili. Erken 20. yüzyıl fotoğrafı.	60
09	Galileo Galilei, <i>Discorsi e dimostrazioni matematiche, intorno due nuove scienze attenenti alla meccanica & i movimenti locali</i> .	70
10	Paris’te Ste. Genevieve Kilisesi portikosunun demir donatı detayları.	74
11A 11B	Diderot ve D’Alambert’in <i>Encyclopedie</i> ’si, Duvarcılık ve Mimarlık maddelerinin planşları.	76
12	Amédée Frézier, <i>La théorie et la pratique de la coupe des pierres et des bois pour la construction des voûtes et autres parties des bâtimens civils & militaires, ou Traité de stéréotomie, à l’usage de l’architecture</i> .	79
13	Cecil Balmond, Jannuzzi Smith ile birlikte, <i>Informal</i> .	85
14	Emmanuel Lombardos, <i>Hodagertia Meryemi</i> , 17. yüzyıl Yunan ikonası.	91

15	Piet Mondrian, <i>Broadway Boogie-Woogie</i> .	94
16	Le Corbusier'nin Schwob Villası.	96
17	Rem Koolhaas.	111
18	Rem Koolhaas, <i>Delirious New York</i> .	112
19	Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel, <i>Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar</i> .	113
20	F.T. Marinetti, <i>Zang Tumb Tuuum</i> .	123
21	Jazet, "Saint-Antoine Caddesi çatışması, 28 Temmuz 1830" resmi.	125
22	Mies van der Rohe'nin Chicago yakınlarındaki Farnsworth Evi.	127
23	İlk Vitruvius baskısı (1486?).	138
24	Vitruvius, <i>De architectura</i> (resimli baskı, 1521).	156
25A 25B 25C	Hypnerotomachia Poliphili'de Venus Physiosa Tapınağı, Piramit ve Porta Magna imgeleri.	160
26	Andrea Palladio, <i>I quattro libri dell'architettura</i> .	162
26A 26B	Sigfried Giedion, <i>Bauen in Frankreich, Bauen in Eisen, Bauen in Eisenbeton</i> ve sayfa tasarım eskizleri.	164
27A 27B	Le Corbusier, <i>Des canons, des munitions? Merci! Des logis s.v.p.</i>	168
28	Mehmet Suüdi Efendi, <i>Taribü'l-Hindi'l-Garbi el-Müsemma bi-Hadis-i Nev</i> .	171
29	<i>Tarib-i İskender bin Filipos</i> , Darü't-Tıbaat-ı Amire, Bulak, Kahire, 1254.	173
30, 31	William Chambers, <i>Tarib-i Umumi</i> .	176
32, 33	İshak Hoca, <i>Usûlü'l-İstihkâmât</i> .	180
34A 34B	Edhem Paşa vd., <i>L'Architecture ottomane / Die ottomanische Baukunst / Usul-i Mi'mari-i Osmani</i> .	182
35, 36	Gazi Ahmed Muhtar Paşa, <i>Riyazü'l-Muhtar. Mir'atü'l-Mikat ve'l-Edvar ma Mecmu'atü'l-Eşkal</i> .	184
37	Ahmed İhsan, <i>Avrupa'da Ne Gördüm</i> .	185
38	Lami Eser, <i>Kütahya Evleri</i> .	186

39, 40	Uğur Tanyeli, <i>İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak</i> .	187
41	Uğur Tanyeli, <i>Osmanlı Mekanının Peşinde: Smuraşımı Metinleri 15.-19. Yüzyıllar</i> .	188
42	New York yakınlarında Hudson Irmağı kıyısında bir ahşap neoklasik villa.	196
43	Notre Dame Katedrali'nde "Akıl Bayramı".	208
44	Ingres'in Napoleon tablosu.	210
45	Hans Sedlmayr, <i>Art in Crisis: The Lost Centre</i> , kapak.	220
46	Dubai'de bir emlak yatırım tanıtımında Trump.	228
47	Şanghay yakınlarındaki uydukent Thamestown.	233
48	"Architecture and the Art of Agitation", poster.	237
49	Buster Keaton'un <i>One Week</i> (1920) filminden bir kare.	248
50	Bruno Taut, <i>Alpine Architektur</i> .	249
51	Adolf Loos'un "Ornament und Verbrechen" konferansının afişi.	252
52	Charles Dickens, <i>Hard Times</i> .	253
53	"Thomas Gradgrind, çocukları Louisa ve Tom'u sirkte yakalıyor".	254
54	Le Corbusier, <i>Urbanisme</i>	258
55	Hilbersheimer, genel görünüş.	258
56	2018 Venedik Mimarlık Bienali İsviçre Pavyonu iç mekânında tasarımcıları çocuk boyuna uyarlanmış mutfak tezgâhı üstünde poz veriyorlar.	259
57	Laleli Camisi (Geç 19. yüzyıl fotoğrafı).	270
58	Atina Akropolis'i'nde Propyleia'nın geometrik proporsiyon analizi.	274
59, 60, 61	M.V. Fedorov ve Yu.İ. Koroev, <i>Oblemno-Prostranstvennaya Kompozitsiya v Proekte i v Nature</i> .	276
62	Alfred Gotthold Meyer, Wilhelm Freiherr von Tettau, <i>Eisenbauten</i> , kapak.	286
63	Joseph August Lux, <i>Ingenieur-Ästhetik</i> , kapak.	287

64	Le Corbusier'nin antik Yunan tapınakları ile otomobil karşılaştırması.	291
65	<i>Machine Art, March 6 to April 30, 1934</i> , poster.	293
66	René Clair, <i>Paris qui dört</i> filminden bir sahne.	294
67	Wolfgang Pfeleiderer ve Walter Riezler (önsöz), <i>Die Form ohne Ornament. Werkbundausstelung 1924</i> .	295
68	Bernd Becher ve Hilla Becher, "Group of 6 Typologies".	298
69	Mieczyslaw Szczuka, "Kemal Pasha. Kemal's Constructive Program", kolaj.	299
70	<i>Metropolis</i> filminden bir sahne, "Moloch": insan yutan makine.	300
71	İakov Çernikhov, <i>Arhitekturnye Fantazii: 101 Kompozitsiia v Kraskah, 101 Arkhitekturnaia Miniatiura</i> .	301
72	Konrad Wachsmann, standart metal elemanlarla strüktür tasarımı.	303
73	Peter Cook, Archigram, "Plug-in City, maximum pressure area".	304
74	Cedric Price ve Joan Littlewood, <i>Fun Palace</i> , broşür.	305
75	Laszlo Moholy Nagy, "Berlin Radyo Kulesi, 1928".	308
76	Gordon Matta-Clark, "Conic Intersect", 1975.	309
77	Pompidou Kültür Merkezi, Paris, 1977.	310
78	New York Modern Sanat Müzesi'nde "Thinking Machines" sergisi, poster.	311
79	<i>La Turquie Kamaliste</i> 'in 1935 yılı kapaklarından.	316
80	Sedad Hakkı Eldem (1908-1988) portre.	325
81	Zaha Hadid (1950-2016), ebeveyniyle Roma'da Trevi Çeşmesi'nde.	329
82	Emil Kaufmann, <i>Von Ledoux bis Le Corbusier: Ursprung und Entwicklung der autonomen Architektur</i> , kapak.	349
83	N.J. Habraken, <i>Supports, an Alternative to Mass Housing</i> .	364
84	Hans Hollein, "Alles ist Architektur" (Her şey mimarlıktır).	365
85	Fredrick Kiesler, "Endless House" projesi.	368
86	Sendai Medyateği, 3d sitem görselleştirmesi (2001).	369

ÖNSÖZ

Bu kitap mimarlık arızalarına ilişkin ama böyle bir başlıktan beklenen neredeyse ilk konunun Türkiye olmasına karşın, içeriği Türkiye'deki mimarlık arızalarıyla doğrudan ilgili değil. Hatta burada sözü edilen mimarlık arızaları, Türkiye'de az rastlanır arızalar bile sayılabilir. Ne var ki buna sevinmek gerekmez, çünkü burada sıralanıp tartışılan mimarlık arızaları ilk önce neredeyse sadece bir grup ülkede yaşandılar ve yaşanıyorlar; Türkiye mimari arıza üretimi alanında verimli bir ortam oluşturmuyor. Yine de okuyucu kitap boyunca Türkiye'ye de sık sık değinildiğini görecektir. Kuşkusuz Türkiye de sayısız arıza üretiyor. Fakat bunlar mimarlığa ilişkin epistemik arızalar olmaktan çok; toplumsal, siyasal ve ekonomik nitelikte. Sözgelimi, en olağan ülke gerçeklerinden olan depremde binlerce yapı yıkılıyorsa, bu tabii ki bir mimarlık arızasıdır. İmar kuralları bitimsizce ihlal ediliyorsa hatta ortada kural da kalmamışsa, bunlar da öyledir. Fakat o arızalar başka bir kategori oluşturuyorlar. Teknik ve hukuki niteliktedirler, vahim oldukları da söylenebilir. Mimarlık arızalarıysa mimarlık düşünmek ve tasarlamak için yola çıkıldığında, alışıl gelmedik açmazlarla, çelişkilerle, tereddütlerle karşılaşıldığı zaman gündeme gelirler. Bunlar bir yapının kötü projelendirilmiş, kötü hesaplanmış, kötü inşa edilmiş, malzemesinden çalınmış olmasıyla ilgili arızalar değil, “görünür kazalar”dır. Dolayısıyla, kitabı okuyanlara biraz olsun Türkiye'yi unutmalarını önereceğim; eğer unutmak mümkünse...

Arızalar meselesi yerel veya ulusal değil, dünya-tarihsel bir meseledir. İşlemekte olan bir bilgi alanı o güne kadar kar-

şlaşmadığı yeni bir durumla yüz yüze kaldığı zaman ortaya çıkar. 16. yüzyıldan başlayarak dünya mimarlık tarihi arızalar tarihidir. Rönesans bir arızadır. 17. yüzyılda Barok ve ateşli silah teknolojisine karşı savunma mimarisi, 18. yüzyılda tarihselciliğin ve bilimselliğin icadı, 19. yüzyılda üslup üretememe krizi, yeni yapım teknolojileri ve mühendisliğin kurumlaşması da arızalar oluştururlar. 20. yüzyıl başlı başına bir arızalar dönemidir. Türkiye de bazen verimli mimari arızalar yaşar. Örneğin Osmanlı Baroğu bir arızadır. 19. yüzyılda eklektisizm de. Ulusal mimarlık hareketleri de öyledir. Sorun şu ki burada arızalardan çok, arıza teşhisleri 1980'lerden itibaren giderek tırmansa da enderdir. Çoğunlukla yönetimseldir, pozisyoneldir.

Özetle, sistem –ki mimarlık bir toplumsal sistemdir– yeni koşullar, olanaklar, ihlaller, itirazlar, teşhisler, özetle, o ana dek yapılageldiği gibi düşünme ve yapmayı engelleyen durumlar doğduğunda, tüm toplumsal sistemler gibi arıza çıkarır. Çözüm eskinin iadesi olmaz. Çünkü tarihsel süreçler amaçlansa bile geri dönüşlü değildir. Bunun farkındalığıyla davranıldığında, arıza doğmuş demektir. Arızayla baş etmenin yöntemiye yakınmak ve eyleyemez hâle gelmek olmaz. Aktif tavır alınır, arıza teşhis edilir ve daha önce denenmemiş çözümler icat edilir. Başarılı olunur ya da olunmaz. Çoğu zaman arızanın unutulması da mümkündür. Yapılan arıza teşhisinin hiç de vahim olmadığına, o arızayla birlikte yaşanıp üretilebileceğine ikna da olunabilir. Arıza bu üç durumda da verimlidir. Önceki duruma geri dönüş zorlamalarıysa ölümcüldür. Sistem o zaman tıkanır. Elinizdeki kitap bu ifadeyle ne anlatılmaya çabaladığımı ortaya koyup taze arızalar çıkarma ve teşhis etme talebini tırmandırırsa, görevini yapmış olacaktır.

HAZİRAN 2023